

Egyetemi doktori (PhD) értekezés tézisei

**A beszolgáltatás végrehajtásának eszköztára
és alkalmazása Pest megyében**

Tóth Judit

Témavezető: Dr. Püski Levente

DEBRECENI EGYETEM
Történelmi és Néprajzi Doktori Iskola

Debrecen, 2011.

A TÉMA KÖRÜLHATÁROLÁSA, AZ ÉRTEKEZÉS CÉLKITŰZÉSE

Magyarország vezetői a II. világháborút követően egy, az ország sajátosságait, hagyományait figyelmen kívül hagyó, idegen hatalom akaratának alárendelt berendezkedés megvalósítására törekedtek „Sztálin legjobb tanítványának” irányítása alatt. A torz elképzeléseken alapuló, kényszerhatalmi eszközökkel fenntartott rendszer egyik leggyűlöltebb intézményévé a beszolgáltatás vált, amely 1956-os megszüntetéséig gazdák sokaságának életét lehetetlenítette el.

A mezőgazdaság ebben az időben csak az ipar „szolgálóleánya” lehetett, hiszen legfőbb cél az ország szovjet mintát követő iparosítása volt, aminek fundamentumát jórészt a mezőgazdaságból elvont jövedelmek képezték. Az elvonás egyik legfőbb eszközévé pedig a kötelező beszolgáltatás vált. Az embert, a természeti környezetet figyelmen kívül hagyó beadási kötelezettséget a mindenkor érvényben lévő terv teljesítésének szolgálatába állították. A termelésnek ez a túlszabályozott volta teljes ellentétben állt a magyar parasztember évszázados tapasztalatokon nyugvó hagyományaival. Irracionális elképzeléseken nyugvó, gyakorlatiatlan, s a legtöbbször a meghatározott időre kivitelezhetetlen elvárások sorát támasztotta a rendszer a gazdákkal szemben, amely azokat teljesen gúzsba kötötte, s egyúttal a hagyományos paraszti társadalom felbomlásának katalizátorává vált.

Érdeemes kitérni arra, hogy olykor találkozhatunk a begyűjtés és a beszolgáltatás fogalmának nem megfelelő használatával, esetleg egybemosásával. Ez azonban nem helytálló, hiszen a kötelező beszolgáltatás az állami begyűjtési rendszernek csak az egyik – bár legfőbb – pillére volt. Az ún. összbegyűjtés, azaz az állami készletgyűjtés további forrásait jelentették a föld- és egyéb adókból, az állami szektorból befolyt termények, termékek, valamint a természetben fizetett gépállomási munkadíjak, a cséplési, őrlési díjak, illetve a szerződéses termeléstől és a szabad felvásárlásból eredő készletek. Meg kell ugyanakkor jegyezni – a korabeli szóhasználatra utalva –, hogy a kiadott rendeletek a beszolgáltatás szót szinte nem is alkalmazták, helyette ugyanis többnyire a beadás kifejezéssel éltek.

A begyűjtés összetett folyamat volt, amely a kereteket aprólékosan megszabó rendeletek, utasítások megalkotásától a tervezés bonyolult rendszerén át a termelőnként vezetett nyilvántartások kezelésén túl a termények, termékek átvételéig, illetve azoknak raktározásáig tartott. Mindennek végrehajtására és ellenőrzésére egy több tízezresre duzzadt apparátust hívtak életre.

Bár az egykorú megfogalmazás a „nép táplálékának biztosítását” nevezte meg a beszolgáltatás okaként, valójában azonban sokkal több húzódozott meg e mögött, hiszen igen erő-

teljesen megnyilvánult benne a politikai akarat. A végrehajtás során a hatalom részéről tanúsított magatartás, a kényszerhatalmi eszközök jogtalan alkalmazása, gazdák sokaságának meghurcolása, nyomorba hajszolása túlmutat a közellátás érdekeire hivatkozott beszolgáltatás fenntartásán.

Egészen 1947-ig még a kommunisták is azt mondták – vagy legalábbis a nyilvánosság előtt azt hangoztatták –, hogy a beszolgáltatás voltaképp csak a közellátás biztosítása érdekében fenntartott szükséges, ideiglenes rossz. Ezt az álláspontot a hidegháborús helyzet alaposan megváltoztatta, hiszen a begyűjtési rendszer olyan jövedelemelvonó eszközzé vált, amelyről a hadi- és nehézipari fejlesztések miatt az állam nem mondhatott le. A Magyar Dolgozók Pártja (MDP) agrárpolitikájában bekövetkezett irányváltás szintén egyértelműen jelezte azt, miszerint a beszolgáltatást a rendszer szerves velejárójának tekintik, ebből adódóan megszüntetése már fel sem merült.

A tervgazdálkodás kereteibe illesztett beszolgáltatási rendszer tehát több volt, mint készletgyűjtés és elvonási kényszer, hiszen erősen áthatotta a politikum. Értendő ez alatt, hogy az állam a parasztság terheinek növelésével az egyéni gazdálkodás ellehetetlenítését célozta, s ezáltal igyekezett a gazdákat a szocialista szektorba terelni. A beszolgáltatás azonban, amellett, hogy nagy mértékben segítette a kollektivizálást, az „osztályharc megvívásának” is igen fontos eszközévé vált. A pártállam a kizsákmányoló, kapitalista rendszer utolsó maradványként tekintett az egyéni gazdálkodást folytató paraszti rétegekre, így a kommunista rendszer mellőzhetetlen vonásának, vagyis az állandó ellenségkeresésnek egyik fő bázisává, egyúttal áldozatává vált ezen társadalmi csoport.

A hatalom szándéka tehát egyértelmű volt, hiszen jól kirajzolódik az a hármas cél, aminek érdekében a beszolgáltatást felhasználni kívánták. Amellett ugyanis, hogy az állami készletek jelentős része az elvonás ezen módjából származott, alkalmas volt a párt agrárpolitikai céljainak megvalósítására, vagyis a kollektivizálás előmozdítására, illetve a kuláknak, s ezáltal ellenségnek minősített társadalmi csoporttal való leszámolásra.

A disszertációban ezért azt a pártállami eszközrendszert – illetve annak Pest megyében történő alkalmazását – mutatom be, amellyel a hatalom eme hármas célrendszert megvalósítani igyekezett. Így számba kívánom venni, hogy az osztályszempontokat is érvényre juttató ráhatás bizonyos módjaiban milyen ösztönző, motiváló tényezők beiktatására került sor, valamint az egyes szankciók, kényszerítő eszközök különböző fokozataiban hogyan jelenik meg a példastatuálás, a félelemkeltés, az elrettentés, a megtorlás, a teljes ellehetetlenítés szándéka, s ez a szándék hogyan és mennyiben realizálódik. Mindehhez pedig nélkülözhetetlen a feladatok végrehajtására életre hívott apparátusrendszer bemutatása.

A FELDOLGOZÁS MÓDSZEREI, FORRÁSAI ÉS A SZERKEZETE

A II. világháború utáni évek agrártörténetével foglalkozó szakemberek – így elsősorban Donáth Ferenc, Orbán Sándor, Szakács Sándor – kutatásait az 1960-as és az 1970-es években alapvetően két téma határozta meg: a földosztás és következményeinek, valamint a kollektivizálás folyamatának vizsgálata. A korszak mezőgazdaságáról rajzolt kép azonban nem lehet teljes a beszolgáltatás, illetve annak a parasztság sorsára gyakorolt hatásának elemzése nélkül. Ilyen jellegű publikációk azonban csak az 1980-as években születtek. A témában megjelent általános agrártörténeti, illetve kimondottan a beszolgáltatásra fókuszáló szakirodalmak mellett a dolgozat nagyjából azonban levéltári forrásokra épül.

Elsősorban a beszolgáltatás témáját részleteiben feldolgozó Erdmann Gyula mélyrehatóan alapos munkáját olvasván felmerül a kérdés: mi újat lehet még e tárgykörben mondani. Először is azt gondolom, hogy új forrásbázis bevonása mindenképp hozhat novumot, talán adhat az eddigiekhez képest bizonyos vonatkozásokban egy árnyaltabb képet. Ez pedig jelen dolgozat elkészítése során adott volt, hiszen munkám során nagyban támaszkodtam a nevezett szerző által még nem vizsgált pártiratokra, azok országos és megyei archívumaira egyaránt.

Az országos vonatkozású iratok közül a pártiratokon kívül természetesen a Begyűjtési Minisztérium egyes állagait tanulmányoztam. Itt érdemes megjegyezni, hogy az irattükröződés következtében számos országos vonatkozású irat a megyei levéltárakban is megtalálható, hiszen, az egyes tárcák rengeteg leiratot, körlevelet küldtek a megyékhez, amelyet azok aztán az alsóbb tanácsi szervekhez továbbítottak. Az irattükröződés az államigazgatási mellett természetesen a pártvonalon szintén tapasztalható. A jelenség azonban nemcsak országos és megyei viszonylatot tekintve áll fenn, hanem például a megyei pártiratok között is rendre megtalálhatók az egyes tanácsi osztályok jelentései, amelyek ugyanúgy fellelhetők a vb-ülési jegyzőkönyvhöz csatolva, mint ahogyan az adott osztály iratanyagában is.

Feltétlenül szólni kell még a kutatás során átnézett megyei dokumentumokról. Bár a vizsgált korszak viszonylag rövidnek mondható, az ez idő alatt végbement közigazgatási változások miatt azonban a téma bemutatásához szükséges iratanyag több fond között oszlik meg. Gondolok itt először is arra, hogy a tanácsrendszer létrejöttéig az egyes feladatokat külön szakigazgatási szervek látták el, így az 1945–1950 közötti időszakra vonatkozóan át kellett nézni az Észak-Pest Megyei Közellátási Felügyelőség iratait. Emellett, mivel a közellátás irányításában, szervezésében a főispánnak és az alispánnak is meghatározó szerep jutott, ezért

ezen tisztségviselők fondjai közül a megfelelő állagok áttanulmányozása ugyancsak nélkülözhetetlennek bizonyult.

A tanácsok megalakulását követően az egyik legfontosabb rendelkezésünkre álló forráscsoport a tanács- és vb-ülési jegyzőkönyvek, valamint 1952-től, vagyis megszervezésétől kezdve, a megyei begyűjtési osztály iratanyaga. Az 1954-es átszervezések, a közigazgatás „racionalizálása” miatt végbement újabb változások eredményeképp a beszolgáltatást újra különálló szakigazgatási szervek, a begyűjtési hivatalok irányították. Megjegyzendő, hogy mind a korábban említett Észak-Pest Megyei Közellátási Felügyelőség, mind pedig a Pest Megyei Begyűjtési Hivatal iratanyaga meglehetősen hiányos.

A munkaversenyekkel, különösen annak agrárszektorban történő megjelenésével a szakirodalom eddig nem, vagy jobbra csak említés szintjén foglalkozott. Épp ezért itt a levéltári források mellett főleg az adott korban keletkezett cikkeket, tanulmányokat kellett felhasználni, amelyek többnyire a munkaverseny hatékonyságát fokozó, annak minél szélesebb „tömegmozgalommá” való kiszélesítésére ösztönző fejtegetéseket, valamint a munkaversenyek szervezésében mutatkozó hibák ostromozását tartalmazzák.

A Rákosi-éra bíráskodási rendszerének ismertetéséhez a megyei bíróság bizalmas iratai szolgáltak alapul, illetve a példaként hozott egyes eseteket a büntető perek közül merítettem. Itt is érdemes megemlíteni, hogy azoknak a dokumentumoknak a nagy része, amelyeket a jogszolgáltatással kapcsolatban ismertetett szakirodalmi munkákban a szerzők felhasználtak, szintén megtalálhatók a megyei iratok között.

A disszertáció elkészítése során számos fondot átnéztem, ám természetesen ez korántsem jelenti a témához kapcsolódó dokumentumok teljességét. Mivel a beszolgáltatás a Rákosi-korszak elválaszthatatlan velejárója volt, ezért súlyának megfelelően, vagy még azon túlmenően is, rengeteg helyen rengeteg irat képződött. A kutatást a későbbiekben is folytatni szándékozom, és annak kiterjesztését mindenképp a községi anyagok átvizsgálásával kívánom bővíteni. Úgy gondolom, hogy a most elkészített disszertáció alapját képezheti annak, hogy további források bevonásával a beszolgáltatást már ne csak az államhatalom, hanem a paraszti társadalom, vagyis az azt elszenvedő egyes ember szempontjából is láttassam.

A dolgozat hét fejezetből áll. Az első a felhasznált szakirodalmat és levéltári forrásokat veszi számba, míg a második a beszolgáltatási rendszerről ad egy történeti áttekintést. A harmadik – egyben legterjedelmesebb – fejezet a beszolgáltatási apparátust mutatja be. Az ezt követő részek tárgyalják azokat a pártállam által alkalmazott eszközöket, amelyekkel a parasztságot a beszolgáltatási kötelezettség teljesítésére akarták rábírní. Ezek sorrendiségét alapvetően az határozza meg, hogy a hatalom a ráhatás milyen módozatát jutatta érvényre az

adott eszköz alkalmazása során. Így először szó lesz az agitáció és propaganda keretei között megjelenő, illetve bizonyos ösztönző hatással bíró módszerekről, főként a munkaversenyekről. Ezt követően a disszertáció utolsó két fejezete pedig a kényszerhatalmi eszközök különböző megnyilvánulásait tárja fel, illetve részletesebben a bírósági eljárások folyamatát ismerteti.

AZ ÉRTEKEZÉS EREDMÉNYEINEK FELSOROLÁSA

Az első fejezetben a beszolgáltatási rendszer bemutatása során a szakirodalomból ismert tényeket igyekeztem levéltári források bevonásával árnyaltabbá tenni. Kétségtelen tény, hogy a súlyos háborús pusztítás miatt, illetve az annak nyomán kialakult helyzetben szükség volt a világháború alatt bevezetett kötött gazdálkodás fenntartására. Épp ezért a beszolgáltatási rendszert – mint a gazdaság egyéb területein is megjelenő állami kényszerintézkedéseket – tulajdonképpen mind-mind konkrét racionális elv legitimálta, amit az emberek többsége akkor még el is fogadott. Megalapozottnak tűnt ugyanakkor sokak reménye, miszerint e megoldások a kényszerhelyzet megszűnte után felszámolhatók. Az MDP agrárpolitikájában bekövetkezett irányváltás után azonban egyértelművé vált, hogy hatalom a rendszer szerves velejárójaként tekint a beszolgáltatásra, amely a földjéhez ragaszkodó parasztság megtörésének, tsz-ekbe kényszerítésének a tagosítás mellett a leghatásosabb eszközzé vált. Sorra jelentek meg a rendeletek, amelyek egyre növelték a beadásra kötelezett termények körét és mennyiségét.

Az egyre inkább osztályszempontokat is érvényre juttató beadási rendszer a kulákoknak nyilvánított módos paraszti rétegeket mind súlyosabb kötelezettségekkel sújtotta. Ennek háttérében pedig az munkált, hogy ez a társadalmi csoport a mezőgazdaság állampárti elképzeléseknek megfelelő, szocialista alapokon történő átszervezésének akadályát képezte. A hatalom épp ezért igyekezett ezeket a gazdákat minden lehetséges eszközzel korlátozni, mozgásterületet szűkíteni. A parasztság terhei 1949 és 1953 között több mint háromszorosára nőttek, így 1952/53 telére válságos helyzet alakult ki. A padlássöprések legfőbb időszakában mintegy 800 ezer gazdának a beszolgáltatás után a termelői és a háztartási szükséglet, vagy a vetőmag, nemegyszer egyik sem állt rendelkezésre megfelelő mennyiségben. Mindennek következtében 1953-ig mintegy másfél millió hold szántót hagytak el, vagy adtak át az államnak a földművelők, illetve a mezőgazdaságból elvándorlók száma megközelítette a 300 ezret. A Nagy Imre nevével fémjelzett „új szakasz” politikája ezen a helyzeten kívánt enyhíteni. A júniusi határozat szellemében fogant rendelkezések nyomán olyan intézkedések sokasága született, ame-

lyekben a gazdák korábban hinni is alig mertek. Végre emberi hangon szólították meg a paraszti társadalmat, figyelembe vették a termelői érdekeket. Mindezzel reményt ébresztettek az egyéni gazdálkodás lehetőségében, aminek eredményeként kétszázézer magángazdaságban indult újra a termelés. Ez azonban nem tartott sokáig, hiszen az újabb irányváltást követően Rákosi újra a kemény kéz politikáját folytatta a parasztsággal szemben.

A harmadik fejezetben a begyűjtés végrehajtására létrehozott, hatalmasra duzzasztott apparátusrendszert mutatom be, amelyben több tízezer ember dolgozott a minisztériumoktól kezdve le egészen a községi nyilvántartókig. A hierarchia rendszerét betartva először a legfelső irányítást ellátó párt- és államigazgatási szerveket ismertetem. Részletesebben azonban – a máshol eddig talán kevésbé taglalt – megyei, illetve alsóbb szinteken megszervezett beszolgáltatási hivatali rendszer működését vázolom.

Ezen belül először a háborút követően a közigazgatás helyreállításával létrejött közel-látási-beszolgáltatási apparátust vizsgálom, amelyben a szakigazgatási szerveken kívül fontos szerep jutott a főispánnak és az alispánnak is. Az 1945 és 1950 közötti éveket tekintve mindenképpen szólni kell arról a folyamatról, amikor is lényegében annak lehetünk tanúi, hogy bár a meglévő szakigazgatási szervek az egyes feladatok végrehajtói (a kommunista befolyás növekvő térnyerése természetesen a hivatalokon belül is tetten érhető), de az ellenőrzést igyekeznek a kommunisták, kezdetben még a látszatot fenntartva a koalíciós pártokkal együtt, majd kizárólagosan gyakorolni.

A tanácsrendszer létrejöttével a begyűjtés végrehajtásának irányító szervei helyi szinten a tanácsok lettek, a begyűjtési terv maradéktalan végrehajtásáért – az egyes közigazgatási egységeknek megfelelően – a megyei, a járási, a községi tanács elnöke felelt. A tanácsok munkája azonban nem merülhetett ki a pusztá végrehajtásban, hanem a terv megvalósítása érdekében a parasztság széles tömegeinek mozgósításával és komoly politikai feladatokkal társult. A feladatok ellátása érdekében 1952-ben önálló begyűjtési osztályokat szerveztek, amelyek az országosan meghatározott keretszámok egyénekig történő lebontásán, a nyilvántartások vezetésén túl az elszámoltatásokban is részt vettek. A felülről érkező rendeletek, utasítások szövevényében az illetékes tanácsi szerveknek meglehetősen nehéz volt eligazodniuk, azokat betartani, illetve betartatni, ezért sokszor őket okolták, ha a begyűjtés menete nem a kívánt ütemben haladt. Munkájukért nemcsak a felettes tanácsi szervnek tartoztak elszámolással, hanem a korszakban az élet minden területén jellemző kettős irányítás megléte miatt természetesen a megfelelő pártszerveknek is.

A begyűjtési osztályon kívül fontos szerep jutott még az ún. „társosztályoknak”. Ez alatt a tanács azon osztályait értjük, amelyekre a begyűjtés végrehajtása kapcsán valamilyen

feladat hárult. Így például itt említendő a mezőgazdasági osztály, amely többek között a tsz-ek beszolgáltatását, illetve a cséplést ellenőrizte, valamint a pénzügyi osztály, amely a földadó és kártérítések behajtását végezte. Egy alfejezet erejéig sor kerül a tanácsok ún. segítő szerveinek, az állandó bizottságoknak a bemutatására. Működésükről megállapíthatjuk, hogy a hatalom által tőlük elvárt feladatoknak nem tudtak eleget tenni, a megalakításuknak tulajdonított elvi jelentőségen túl gyakorlati hasznuk nem igen mutatkozott meg.

Természetesen a begyűjtést érintően megyei, illetve az alsóbb szinteken is megkerülhetetlen volt a helyi pártbizottság, hiszen bármikor elszámoltathatta a tanácsot, jelentést kérhetett a munkák állásáról, valamint utasításokat is adhatott. Mindemellett a párt korabeli tömegszervezetei (Dolgozó Parasztok és Földmunkások Országos Szövetsége [DÉFOSZ], Dolgozó Ifjúság Szövetsége [DISZ], Magyar Nők Demokratikus Szövetsége [MNDSZ]) szintén ki kellett, hogy vegyék részüket a begyűjtéssel kapcsolatos teendők ellátásból, elsősorban az agitáció és a propaganda terén.

Az apparátusrendszer felvázolásában az ún. operatív bizottságok tevékenységének ismertetése jelent leginkább az új vonást, mivel ezek életre hívásáról a szakirodalomban eddig nem, vagy csak említés szintjén olvashattunk. A begyűjtés fő időszaka alatt – azaz a nyári hónapoktól ősziig, de akár decemberig is – működő bizottságok mind országos, mind megyei szinten a legfontosabb irányító szerepkört töltötték be. Hasonlóképp nívumnak nevezhető a központilag a megyékbe és a járásokba kirendelt párt- és kormány megbízottak feladatainak ismertetése. A később miniszteri meghatalmazottaknak nevezett káderek révén a tanács apparátus, a pártszervek és az imént említett operatív bizottságok mellett tehát egy újabb, a bürokratikus rendszert tovább duzzasztó, immár negyedik tényező, szereplő kapcsolódott be ebbe a szintre már alig átlátható apparátusrengetegbe. Lényeges kérdés volt a káderek nevelése és utánpótlása, amelynek vázolására a fejezet zárásaként kerül sor.

A negyedik fejezetben a begyűjtés végrehajtásának ösztönzését célzó munkaversenyek szerepét mutatom be. Az '50-es évek Magyarországának elképzelhetetlen az élet szinte minden területén megjelenő munkaversenyek, versenymozgalmak nélkül. Bár alapvetően az iparban vált elterjedtebbé, de szerepe nem elhanyagolható a mezőgazdaság területén sem. A gazdaság keretein túllépve fontos kísérőeleme volt a termelés állandó fokozását propagáló kultúrának, de megjelent a verseny a hivatalokban, sőt az oktatásban is. A nagy számok bővületében élve a termelékenység fokozására, a magasabb termésátlag és a kimagasló eredmények elérésére való törekvés a szocializmus egyik meghatározó jellemzője. Így a különféle versenyeket – amelyeknek alapvető célkitűzése az előirányzott tervek minden részletben való teljesítése, túlteljesítése, illetve idő előtti teljesítése volt – a szocializmus építése egyik nélkülözhetetlen

eszközének tartották. Ez fejezet elsődlegesen a munkaverseny agrárszektorban történő megjelenésével, annak önmagán túlmutató, az államhatalom által meghatározott és elvárt társadalmi, politikai szerepével foglalkozik, valamint a korszak kiemelkedő versenyeinek bemutatásán túl kísérletet tesz azok menetének felvázolására is.

A munkaverseny a Szovjetunióban már az 1930-as években a tervgazdálkodás kísérő-eleme volt. Az államosítás előrehaladtával fokozatosan teremtődtek meg azok a viszonyok, amelyek lehetővé tették a szovjet mintára történő versenymozgalom kibontakozását Magyarországon is. Az első országos munkaverseny az 1848-as események századik évfordulójának tiszteletére, a csepeli dolgozók 1948. március 10-i felhívása nyomán vette kezdetét, amelyhez a mezőgazdaság területén dolgozók is csatlakoztak. Az 1948-ban meghirdetett versenyeket azonban még nem nevezték szocialista munkaversenynek. A fogalom első megjelenésével a Diósgyőri Vasgyár munkásainak 1949 márciusában közzétett felhívása kapcsán találkozhatunk.

Az MDP Központi Vezetőségének 1950. január 22-ei határozata ugyanakkor már kimondta, hogy 1949 második felében a szocialista munkaverseny a párt vezetésével tömegmozgalommá fejlődött. Bár a szocialista munkaverseny, és ezen belül a sztahanovista mozgalom, elsősorban az ipar területén, az üzemekben bontakozott ki, azonban a szervezésnek, a ráhatásnak és a kényszerítésnek mindazon eszközeit, amelyeket a terv teljesítése érdekében az iparban érvényesítettek, az eltérő sajátosságoknak megfelelően alkalmazták a mezőgazdaságban is. Ezen belül is elsősorban annak szocialista szektorában, azaz az állami gazdaságokban, a gépállomásokon és a téeszekben. A termelés fokozása mellett a verseny legfontosabb céljaként a mezőgazdaság szocialista irányba való fejlesztését jelölték meg. A párt és a kormányzat részéről tett erőfeszítések ellenére sem vált azonban a munkaverseny-mozgalom a mezőgazdaság területén olyan jelentőssé, mint az iparban. Bár az államhatalom kezében lévő szocialista szektort sikerült valamelyest mozgósítani, a parasztság nagy része távol tartotta magát ezektől a kezdeményezésektől.

A következő fejezetben azokat – az osztályszempontokat is igen erősen figyelembe vevő – szankciókat tekintem át, amelyek révén valójában az állam azt igyekezett biztosítani, hogy a hátralékban lévő gazda minden lehetséges készletére rátegye a kezét. Ám míg kezdetben ezen szankciók alkalmazásával valóban főként a gazdáknál kint lévő készletek begyűjtését célozták meg, addig a későbbiekben mindinkább párosult ez a gazdák megfélemlítésével.

A fejezeten belül is kiemelendő a begyűjtés klasszikus formájaként is aposztrofált időszaknak, az 1950 és 1953 közötti éveknek a vizsgálata, hiszen azok a köztudatban is meglévő sajátosságok, amelyek ezen gyűlöltté vált intézménnyel összekapcsolódnak, leginkább ekkor jutottak kifejezésre. Tetteen érhető ez elsősorban a parasztsággal szemben alkalmazott törvény-

telenségek, kegyetlen szankciók sorozatában, amelyeket a gazdák jó része saját bőrén tapasztalhatott, s amelyek leginkább a nagy padlássöprésben csúcsosodtak ki az 1952/53-as évek fordulóján. Nem mellőzhető ugyanakkor annak megemlítése sem, hogy a beszolgáltatás nem teljesítése miatt – természetesen elsősorban a „kulákok” esetén – sor került internálásokra, kitelepítésekre, illetve az ún. C-legényeknek minősítettek révén a munkaszolgálat egy sajátos formájának megjelenésére is.

A begyűjtést szabályozó rendeletek minden esetben foglalkoztak a különféle szankciókkal, illetve számba vették azok egymás után alkalmazható fokozatait. Ezek közül a rendeletek elsőként említik a gazda kötelezettségeinek felemelést, majd kártérítés kivetését írják elő, végül pedig a bírósági eljárás megindítása szerepel. Meg kell ugyanakkor jegyezni, hogy a padlássöprésként is emlegetett elszámoltatások lefolytatására lehetőségét biztosító paragrafust magukban a begyűjtési rendeletekben nem találunk, ugyanis ennek lebonyolítását leginkább a központi pártszervek határozatai nyomán született utasítások szellemében kellett fogatosítani.

Az utolsó fejezetben, a talán legnagyobb érdeklődésre számot tartó, bírósági ítélezés kerül terítékre. A sztálini modellt megvalósítani kívánó pártállami rendszer teljes mértékben megszüntette a hatalmi ágak szétválasztását, ezáltal a bíróság betagozódott az igazgatási apparátusba. A Rákosi-éra jogszolgáltatását az ún. büntető bíráskodás túlsúlya jellemezte, amelynek elsőrendű feladatává tették, hogy a diktatúra célkitűzéseinek megvalósításához minden segítséget megadjon. Ennek jegyében középpontjában az államhatalmi és államigazgatási szervek igazgatási és termelési feladatainak büntetőeszközökkel való megoldása állt. A büntető bíráskodás tehát olyan eszközzé vált, amelynek szolgálatba állításával a hatalom biztosítani igyekezett a társadalom strukturális átalakítását, a tulajdonviszonyok megváltoztatását, az ideológiai arculat átformálását, és végül, de nem utolsó sorban a politikai ellenfelek megsemmisítését.

A párt- és más igazgatási szervek direkt módon beavatkozhattak az ítélezésbe, így az Igazságügyi Minisztérium a bírának közvetlenül az ítélezést irányító titkos utasításokat adott. Ezek a hatályos, nyilvános jogszabályokkal teljesen ellentétes követelményeket támasztottak, és az elrettentés céljai fogalmazódtak meg bennük. Az ítélezés az ezekben foglaltaknak megfelelően, lényegében tehát megrendelésre történt, amelynek keretében a hatalom tudomására adta az illetékeseknek, hogy milyen büntetőeljárások megindítására tart igényt, azokat milyen számban, és a társadalom mely részével szemben kívánja fogatosítani, érzékelte egyúttal azt is, hogy milyen eredményt, azaz milyen büntetést vár a bíróságoktól. A bíróságokkal szembeni kíváncsi volt tehát, hogy az állampárti vezetés elvárásaihoz, azaz az

MDP parasztpolitikájához igazodó ítéleteket prezentáljanak. Ez egyet jelentett azzal, hogy meghatározott társadalmi csoportból meghatározott számú gyanúsítottak kellett a vádlottak padjára kerülnie, vagyis az osztályhelyzet alapján történő elvszerű válogatás mellett annak számszerűségére is utasításokat adtak.

A közellátás zavartalan biztosításának fontosságát hangsúlyozva, annak árca mögé bújva, a hatalom valójában megragadott minden alkalmat arra, hogy a még mindig jelentős területen gazdálkodó „kulákok”, de sokszor a kis- és középparasztok ellen is, fellépjen.

AZ ÉRTEKEZÉS TÁRGYÁBAN MEGJELENT ÉS KÖZLÉSRE ELFOGADOTT PUBLIKÁCIÓK

TANULMÁNYOK:

1. *A beszoigáltatási apparátus működése Pest megyében 1951–1953.* In: Halász Csilla – Tóth Judit (szerk.): Tanulmányok Pest megye múltjából. Pest Megye Múltjából 11., Budapest, 2006. 249–279. o.
2. *A beszoigáltatásban bekövetkező változások hatása Pest megyére 1953–1956.* In: Halász Csilla – Tóth Judit (szerk.): Tanulmányok Pest megye múltjából II. Pest Megye Múltjából 13., Budapest, 2007. 195–217. o.
3. *Az állampárti sajtóstruktúra kiépítése Pest megyében.* In: Halász Csilla – Tóth Judit (szerk.): Tanulmányok Pest megye múltjából III. Pest Megye Múltjából 14., Budapest, 2009. 181–204. o.
4. *Mezőgazdasági versenyek az '50-es évek első felében Pest megyében.* In: Agrártörténeti Szemle. LI. évf. (2010) 1–4. sz. (megjelenés alatt)
5. *Közellátás és beszoigáltatás Pest megyében 1945–1948.* In: Varga Zsuzsanna – Pallai László (szerk.): Helyzetkép és jövőkép. A magyar társadalom a fordulat éveiben. Debrecen, 2010. (megjelenés alatt)
6. Nagy József: A paraszti társadalom felbomlásának kezdetei, 1945–1956. Ism.: Tóth Judit In: Agrártörténeti Szemle. L. évf. (2009) 1–4. sz. 234–237. o.

SZERKESZTÉSEK:

1. Halász Csilla – Tóth Judit (szerk.): *Tanulmányok Pest megye múltjából*. Pest Megye Múltjából 11., Budapest, 2006.
2. *A ráckevei járási települések 1956-os adattárának összeállítása*. In: Balázs Gábor–Borbély Rita Katalin – Kiss Anita (szerk.): *1956 Pest megyében*. I. kötet, Pest Megye Múltjából 10., Budapest, 2006.
3. Halász Csilla – Schramek László Péter– Tóth Judit (szerk.): *1956 Pest megyében*. II. kötet, Pest Megye Múltjából 10., Budapest, 2006.
4. Halász Csilla – Tóth Judit (szerk.): *Tanulmányok Pest megye múltjából II*. Pest Megye Múltjából 13., Budapest, 2007.
5. Halász Csilla – Tóth Judit (szerk.): *Tanulmányok Pest megye múltjából III*. Pest Megye Múltjából 14., Budapest, 2009.

ELŐADÁSOK:

1. *1956-os források a Pest Megyei Levéltárban*. Fiatal Levéltárosok Egyesületének konferenciája „Múlt s jövő asztalainál” Az 1956-os magyar forradalom és szabadságharc forrásai. Budapest, 2006. november 9.
2. *A begyűjtési operatív bizottságok működése Pest megyében 1951–1953*. Pest Megyei Levéltár levéltárnapi tudományos ülése. Budapest, 2006. november 30.
3. *Közellátás és beszolgáltatás Pest megyében 1945–1948*. Helyzetkép és jövőkép: a magyar társadalom a „fordulat évei”-ben c. doktorandusz konferencia. Budapest, 2007. november 22.
4. *A beszolgáltatásban bekövetkező változások hatása Pest megyében az első Nagy Imre-kormány idején*. Pest Megyei Levéltár levéltárnapi tudományos ülése. Budapest, 2007. november 29.
5. *Mezőgazdasági versenyek Pest megyében az 1950-es évek első felében*. Pest Megyei Levéltár levéltárnapi tudományos ülése. Budapest, 2008. november 28.
6. *Az MDP Pest Megyei Bizottságának működése*. Pest Megyei Levéltár levéltárnapi tudományos ülése. Budapest, 2009. november 26.
7. *Az állampárti sajtóstruktúra kiépítése Pest megyében*. Pest Megyei Levéltár levéltárnapi tudományos ülése. Budapest, 2010. november 25.